بسم الله الرحمن الرحیم

www.ketab.ir

عصمت،
ضرورت و آثار

موضوع:
کلام استدلالی: ۵۹ (کلام و عقاید: ۲۲۴)

گروه مخاطب:
- تخصصی (طلاب و دانشجویان)

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۲۰۴۵
مسلسل انتشار (چاپ اول و باز چاپ): ۵۰۸۷

www.ketab.ir

هاشمی تنکابنی، سیدموسی، ۱۳۵۲ -
عصمت، ضرورت و آثار/ سید موسی هاشمی تنکابنی. - قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیّه قم)، ۱۳۹۰.
[۲۸۴] ص . - (مؤسسه بوستان کتاب؛ ۲۰۴۵) (کلام و عقاید؛ ۲۲۴. کلام استدلالی؛ ۵۹)
ISBN 978- 964 - 09 - 0949 - 2 ۵۰۰۰ تومان
فهرست نویسی براساس اطلاعات فیپا.
ص .ع . به انگلیسی: Seyyed Mousa Hashemi Tonekaboni. Immaculacy, necessity and effects
کتاب حاضر در اصل اقتباسی از پایان‌نامه دکتری (سطح چهار) حوزه علمیه قم) مؤلف است.
کتاب‌نامه: ص. [۲۴۵] - ۲۶۸ ؛ همچنین به صورت زیرنویس.
نمایه.
۱. عصمت (اسلام). ۲. عصمت (اسلام) ـ جنبه‌های قرآنی. الف. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. مؤسسه بوستان کتاب. ب.عنوان.
BP ۲۲۰ / ۵ / ع ۲ هـ ۶ ۲۹۷/۴۳
۱۳۹۰ شماره کتاب‌شناسی ملی: ۲۵۰۰۶۹۷

عصمت،
ضرورت و آثار

سید موسی هاشمی تنکابنی

www.ketab.ir

بوستان کتاب
۱۳۹۰

عصمت، ضرورت و آثار

● **نویسنده:** سیدموسی هاشمی تنکابنی
● **ناشر: مؤسسه بوستان کتاب**
(مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)
● **لیتوگرافی، چاپ و صحافی:** چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب
● **نوبت چاپ:** اول / ۱۳۹۰ ● **شمارگان:** ۱۰۰۰ ● **بها:** ۵۰۰۰ تومان

تمامی حقوق © محفوظ است
printed in the Islamic Republic of Iran

❖ **دفتر مرکزی:** قم، خ شهدا (صفائیه)، ص پ ۹۱۷ / ۳۷۱۸۵، تلفن: ۷-۷۷۴۲۱۵۵ نمابر: ۷۷۴۲۱۵۴ تلفن پخش: ۷۷۴۳۴۲۶
❖ **فروشگاه مرکزی:** قم، چهارراه شهدا (عرضه ۱۲۰۰۰عنوان کتاب با همکاری ۱۷۰ناشر)
❖ **فروشگاه شماره۲:** تهران، میدان فلسطین، خ طوس، کوچه تبریز، پلاک ۳۰، تلفن: ۸۸۹۵۶۹۲۲ ـ ۰۹۳۹۵۹۹۲۰۸۹
❖ **فروشگاه شماره۳:** مشهد، چهارراه خسروی، مجتمع یاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۲۲۳۳۶۷۲
❖ **فروشگاه شماره۴:** اصفهان، چهار راه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۲۲۲۰۳۷۰
❖ **فروشگاه شماره۵:** اصفهان، میدان انقلاب، جنب سینما ساحل، تلفن: ۲۲۲۱۷۱۲
❖ **فروشگاه شماره۶ (ویژه جوانان):** قم، ابتدای خیابان شهدا، تلفن ۷۸۳۷۱۰۲
❖ **پخش پکتا (پخش کتب اسلامی و انسانی)**، تهران، خ حافظ، نرسیده به چهار راه کالج، نبش کوچه بامشاد، تلفن: ۸۸۹۴۰۳۰۳

پست الکترونیک مؤسسه: E-mail:info@bustaneketab.com
جدیدترین آثار مؤسسه و آشنایی بیشتر با آن در وب سایت: http://www.bustaneketab.com

با قدردانی از همکارانی که در تولید این اثر نقش داشته‌اند:

● **اعضای شورای بررسی آثار** ● دبیر شورای کتاب: جواد آهنگر ● سرویراستار: ابوالفضل طریقه‌دار ● ویراستار: محمد حاجی‌رحیمی ● چکیده عربی: خلیل العصامی ● چکیده انگلیسی: یحیی داوری ● فیپا: مصطفی محفوظی ● مسئول واحد حروف‌نگاری: احمد مؤتمنی ● اصلاحات حروف‌نگاری: معصومه حسینی‌مجرد، خدیجه برزگر و حسین محمدی ● صفحه‌آرایی: عزیزه همتی و احمد مؤتمنی ● کارشناس و کنترل نمونه‌خوانی: محمدجواد مصطفوی ● نمونه‌خوانی: هادی شاهرودی ● نظارت و کنترل آماده‌سازی و بازخوانی نهایی متن: ولی قربانی ● کنترل فنّی صفحه‌آرایی: سیدرضا موسوی‌منش ● کارشناس طراحی و گرافیک: مسعود نجابتی ● طراح جلد: محمد ارزندی ● مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی ● اداره آماده‌سازی: حمید رضا تیموری ● اداره چاپخانه: مجید مهدوی و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی.

رئیس مؤسسه
اسماعیل اسماعیلی

www.ketab.ir

فهرست مطالب

مقدمه ۱۵

بخش اول

مبانی پژوهش

فصل اول: معنای لغوی و اصطلاحی عصمت ۲۱

مفهوم لغوی ۲۱

مفهوم اصطلاحی ۲۲

۱. نظریهٔ لطف ۲۳

۲. نظریهٔ خَلق ۲۴

۳. نظریهٔ تکامل عقلانی ۲۶

۴. نظریهٔ ملکهٔ نفسانی ۲۸

۵. نظریهٔ برگزیده ۳۱

فصل دوم: امکان تحقق عصمت ۳۵

۱. معصوم؛ انسانی برتر، نه فرا انسان ۳۸

۲. مراقبت از غریزه، نه گناه ۳۹

۳. تعدیل قوای انسانی، نه سرکوب آن‌ها ۴۰

۴. لطف الهی ۴۱

www.ketab.ir

فصل سوم: پیشینهٔ تاریخی اعتقاد به عصمت ۴۳
۱. قرآن ۴۳
۲. احادیث ۴۵
الف) ماجرای ذوالشهادتین ۴۶
ب) عصمت پیامبرﷺ در باور صحابه ۴۷
ج) تأکید بر عصمت پیامبرﷺ ۴۷
د) دستور پیامبرﷺ مبنی بر نوشتن سخنان او ۴۸
فصل چهارم: زمینه‌های پیدایش عصمت ۵۰
۱. وراثت ۵۱
۲. تربیت خانواده ۵۲
۳. گزینش ارادی و اختیاری ۵۳
۴. لطف و اِمداد الهی ۵۴
فصل پنجم: گستره و دامنهٔ عصمت ۵۶
۱. عصمت عقیدتی ۵۶
۲. عصمت در دریافت، حفظ و ابلاغ وحی ۵۸
۳. عصمت عملی ۶۰
الف) امامیه ۶۰
ب) معتزله ۶۱
۱. ارتکاب عمدی گناه ۶۱
۲. ارتکاب سهوی گناه ۶۳
ج) اشاعره ۶۳
د) اباضیه ۶۵
هـ) حشویه ۶۶

www.ketab.ir

۱. گوش دادن به غِنا ۶۸
۲. علاقه به لهو و لعب ۷۰
۳. بول کردن در حالت ایستاده ۷۰
۴. قضای حاجت به سمت بیت‌المقدس ۷۰
۵. تماس با زن نامحرم ۷۱
۶. شک و تردید در نبوت و پیامبری خویش ۷۲
۷. نماز بدون وضو ۷۳
۸. بی تفاوتی به پوشش زنان خود ۷۴
۴. عصمت از سهو و نسیان ۷۷
دیدگاه اندیشوران شیعه ۷۸
رابطهٔ عصمت با علم ۸۱
۱. دیدگاه اول ۸۱
۲. دیدگاه دوم ۸۲
۳. دیدگاه سوم ۸۳
۴. دیدگاه چهارم ۸۴

بخش دوم

دلایل ضرورت عصمت

فصل اول: دلایل عقلی ضرورت عصمت ۸۹
۱. تحقق غایت بعثت، در گرو عصمت ۹۰
۲. تکلیف به پیروی از انبیا، مقتضی عصمت ۹۴
دیدگاه شیخ صدوق؛ (۳۸۱هـ.) ۹۷
۳. معجزه، مؤید عصمت ۹۹

www.ketab.ir

۴. عصمت، اقتضای لطف الهی ۱۰۳
۵. عصمت، شرط لازم برای دریافت وحی ۱۰۵
۶. خلیفهٔ خدا بودن، مقتضی عصمت ۱۰۷
۷. الگو بودن پیشوایان الهی، مقتضی عصمت ۱۰۸
۸. مربی بودن پیشوایان الهی، مقتضی عصمت ۱۱۰
فصل دوم: دلایل نقلی عصمت ۱۱۵
۱. عصمت عقیدتی ۱۱۶
آیهٔ عهد امامت ۱۱۶
مصادیق ظلم ۱۱۷
۱. شرک ۱۱۷
۲. کفر ۱۲۰
۲. عصمت در دریافت و ابلاغ وحی ۱۲۲
الف) عصمت فرشتهٔ وحی ۱۲۴
ب) عصمت پیامبر ﷺ ۱۲۴
۳. عصمت عملی ۱۲۷
الف) امر و نهی مولوی و ارشادی ۱۲۸
ب) مراتب گناه ۱۲۹
۱. گناه شرعی ۱۲۹
۲. گناه اخلاقی ۱۲۹
۳. گناه عرفانی ۱۳۰
ج) الفاظِ بیانگر گناه ۱۳۳
د) عصمت در محدودهٔ شریعت ۱۳۴
دلایل نقلی عصمت عملی ۱۳۵

www.ketab.ir

الف) مُخلَص ۱۳۵
مفهوم لغوی مخلَص ۱۳۵
مخلَصین چه کسانی هستند؟ ۱۳۶
ویژگی‌های مخلَصین ۱۳۸
۱. مصونیت از گمراهی ۱۳۸
۲. مصونیت از زشتی و فحشا ۱۳۹
۳. خطا ناپذیری در خداشناسی ۱۴۰
۴. برخورداری از نعمت‌های ویژهٔ الهی ۱۴۱
درجات مخلَصین ۱۴۲
ب) مطهَرین ۱۴۳
شرح آیهٔ تطهیر ۱۴۵
۱. إنّما ۱۴۵
۲. یرید ۱۴۵
۳. یُذهِب ۱۴۷
۴. رِجس ۱۴۸
۵. طهارت ۱۴۹
مفاد آیهٔ تطهیر ۱۵۰
ج) الزام به پیروی از پیامبران ۱۵۰
د) هدایت الهی انبیا ۱۵۳
۴. دلایل عصمت از سهو و نسیان ۱۵۸
الف) دلایل عام (آیات و روایات) ۱۵۹
ب) دلایل خاص (نقد احادیث دربارهٔ سهو النبی ﷺ) ۱۶۲
خاستگاه نظریهٔ سهوالنبی ﷺ ۱۶۶
الف) سهو در تعداد رکعت‌های نماز ۱۶۶

www.ketab.ir

دیدگاه شیخ صدوق ﷺ ۱۷۲
ب) سهو و نسیان در قرائت نماز ۱۷۶
ج) قضا شدن غیر عمدی نماز پیامبر ﷺ ۱۷۸
۵. عصمت در قضاوت ۱۸۱
۶. عصمت از اشتباه در امور عادی و شخصی ۱۸۵
۷. عصمت از ارتکاب سهویِ گناه ۱۹۱

بخش سوم

شبهات عصمت

فصل اول: شبهات عمومی عصمت ۱۹۵
۱. وجود نداشتن عصمت در کتاب و سنت ۱۹۵
۲. برگرفته بودن اندیشهٔ عصمت ۱۹۷
الف) اندیشهٔ عصمت برگرفته از اهل کتاب ۱۹۷
ب) عصمت برگرفته از فرهنگ ایران باستان ۱۹۸
ج) اندیشهٔ عصمت برگرفته از آیین زرتشت ۱۹۹
د) اندیشهٔ عصمت، نظریه‌ای در کلام شیعه ۲۰۱
ه) اندیشهٔ عصمت برگرفته از اهل تصوف ۲۰۳
و) اندیشهٔ عصمت برگرفته از اندیشه‌های سیاسی یونان باستان ۲۰۴
۳. جبرگرایی در نظریهٔ عصمت ۲۰۵
ناسازگاری جبری انگاشتنِ عصمت با آموزه‌های دینی ۲۰۷
۱. سقوط ارزش انسانی ۲۰۷
۲. عدم شایسته بودن برای الگو شدن ۲۰۸
۳. ناسازگاری با تکلیف ۲۰۸
۴. بی‌معنا بودن عصمت ۲۰۸

www.ketab.ir

۴. عصمت مستلزم تعطیلِ شریعت ۲۰۹
۵. عصمت مستلزم نوعی الوهیت انسان ۲۱۰
۶. تنافی عصمت با اصل ثواب و عقاب ۲۱۱
۷. غلوآمیز بودن نظریهٔ عصمت ۲۱۳
۸. خطا در فهم کلام معصوم موجب بی‌اثریِ عصمت ۲۱۴
فصل دوم: شبهات عصمت انبیا علیهم‌السلام ۲۱۸
۱. حضرت آدم علیه‌السلام ۲۱۸
آیا عصمت با ترک اولی منافاتی ندارد؟ ۲۲۲
درجات انبیا ۲۲۳
۲. حضرت نوح علیه‌السلام ۲۲۴
۳. حضرت ابراهیم علیه‌السلام ۲۲۶
۴. حضرت موسی علیه‌السلام ۲۲۹
۵. پیامبر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله ۲۳۲
الف) فتح مکه ۲۳۲
ب) سرزنش پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله ۲۳۴
۱. سرزنش به سبب اجازهٔ عدم مشارکت چند منافق در جنگ ۲۳۴
۲. سرزنش به سبب داشتن هراس از مردم ۲۳۶
ج) افسانهٔ غرانیق ۲۳۸
کتاب‌نامه ۲۴۵

نمایه ۲۶۹
آیات ۲۷۱
روایات ۲۷۴
اعلام ۲۷۵

www.ketab.ir

مقدمه

از آغاز آفرینش انسان، انبیا و اوصیای الهی نقش به سزایی در پیدایش، تحول و سامان‌دهیِ تمدن‌ها و فرهنگ‌های جوامع بشری داشته‌اند.

امروزه، میراث عظیم برجای مانده از آموزه‌های وحیانیِ دین اسلام در غیاب آن‌ها و در ادامهٔ راهشان نقشی برجسته و تأثیرگذار ایفا می‌کند.

در دنیای معاصر نیز بسیاری از انسان‌ها با تکیه بر آموزه‌های دین اسلام و سیرهٔ عملی پیامبر اکرمﷺ و ائمه اطهار‌ﷺ در جست‌وجوی سعادت و رستگاریِ دنیا و آخرت‌اند.

با وجود این، درستی و سلامت آموزه‌های دینی پیرو مصونیت کامل رهبران برگزیدهٔ خداوند (پیامبر اکرمﷺ و ائمهٔ اطهار‌ﷺ) از هرگونه خطا و لغزش و انحراف در حوزهٔ افکار و عقاید، دریافت و ادراک، و کردار و گفتارهاست، تا بدین‌وسیله بشر معرفت یقینی و اطمینان بخشی بیابد و بدین ترتیب در سایهٔ آرامش حاصل از آن به زندگی بر اساس دین الهی ادامه دهد و دیگران را نیز به این راه فرا خواند.

بررسیِ آیات و روایات و نیز منابع تاریخی و تفسیری به خوبی نشان می‌دهد که اندیشهٔ عصمت و اعتقاد به مصونیت پیامبر اکرمﷺ و ائمهٔ اطهار‌ﷺ، از همان آغازِ اسلام، مورد توجه، پرسش، پژوهش و مطالعات و تأملات علمی و فکری مسلمانان و دانشمندان اسلامی قرار گرفته است.

www.ketab.ir

در این زمینه، افزون بر مباحث پراکنده در منابع گوناگون اسلامی، علمای دین کم و بیش آثار مستقلی نگاشته‌اند که بیشتر این آثار با عنوان «تنزیه الانبیاء» و «عصمة الانبیاء» با رویکردهای مختلف تاریخی، قرآنی و روایی و گاه عقلی و استدلالی به طرح و پاسخ به شبهات مربوط به عصمت پیامبران پرداخته است. در این مورد می‌توان به آثار بزرگانی مانند شیخ صدوق، شیخ مفید، سید مرتضی، شیخ طوسی، خواجه نصیرالدین طوسی، فاضل مقداد و دیگر بزرگان جهان تشیع اشاره کرد.

با پیدایش و رشد و تحول اندیشه‌هایِ کلامی در تاریخ اسلام، مباحث مربوط به موضوع عصمت نیز متأثر از این شیوه، بیشتر روی‌کرد عقلی و استدلالی به خود گرفت و هم‌پای دیگر مباحث و اندیشه‌هایِ کلامی، حوزهٔ وسیعی از آن را به خود اختصاص داد.

نقش علمای شیعه در اثبات ضرورت امامت و ویژگی‌هایِ آن به ویژه عصمت آنان با کوشش‌های طاقت‌فرسای آن‌ها، بسیار برجسته‌تر و پررنگ‌تر از علمای اهل سنت است.

مباحث مربوط به عصمت، زمینه‌های پیدایش عصمت، گستره و دامنهٔ آن و نیز ضرورت عصمت و دلایل گوناگون آن بیشتر به صورت کلی و پراکنده در لابه‌لای مباحث کلامیِ نبوت و امامت و نیز ذیل آیات مربوط در منابع تفسیری و کلامی مورد توجه قرار گرفته است که می‌توان به تفسیر المیزان علامه طباطبائی و آثار دیگری مانند آثار آیة الله سبحانی، آیة الله مصباح یزدی و آیة الله جوادی آملی اشاره کرد.

با توجه به تخصصی شدن علوم و طرح مباحث جدید در کلام، آثاری نیز در این زمینه نگاشته شده است که از آن جمله می‌توان به کلام فلسفی حجة الاسلام و المسلمین دکتر قراملکی و پژوهشی در عصمت معصومان اثر مشترک حجة الاسلام و المسلمین دکتر احمد حسین شریفی و دکتر حسن یوسفیان اشاره کرد.

در این پژوهش سعی شده است، در حد امکان، انتهای مسیری که اندیشهٔ بزرگان

www.ketab.ir

در موضوع عصمت بدان رسیده لحاظ شود. بیشترین تلاش این پژوهش نیز ارائهٔ مطالب به زبان روز و به صورت دسته‌بندی شده همراه نتیجهٔ روشن از مباحث و اکتفا نکردن به مباحث کلامیِ قدیم و توجه به پژوهش‌هایِ کلام جدید است.

پژوهشی که پیش رو دارید از سه بخش تشکیل شده است: بخش اول، به کلیات مباحث مانند واژه‌شناسیِ عصمت، امکان‌پذیری، پیشینهٔ تاریخی، علل پیدایش و گسترهٔ عصمت اشاره دارد.

بخش دوم، به بیان جامع دلایل عقلی و نقلی عصمت و دسته بندیِ آن‌ها اختصاص دارد. در بخش سوم به برخی از شبهات مهم قدیم و جدید مطرح شده در مورد موضوع عصمت پرداخته شده است.

شایان ذکر است که پژوهش حاضر اقتباسی درخور فهم و استفادهٔ عموم از پایان‌نامهٔ سطح چهار (دکترا) حوزهٔ علمیهٔ نگارنده است.

این پایان نامه با راهنمایی جناب حجة الاسلام و المسلمین دکتر اسحاق‌نیا و مشاورهٔ حجة الاسلام و المسلمین دکتر رضا نژاد تدوین شده است.

در این‌جا لازم است از تلاش پی‌گیر پدر بزرگوارم، جناب آیة الله سید محمدرضا هاشمی تنکابنی، و دیگر استادان که دل‌سوزانه فضای مناسب برای شکوفاییِ این اثر را فراهم ساختند صمیمانه تقدیر و تشکر کنم و از حضرت حق برای آنان دوام و افزایش توفیق، سلامت و سعادت و سربلندی خواهانم.

هم‌چنین، از مدیریت محترم مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، و همکاران گرامی ایشان که در چاپ این اثر نقش داشتند صمیمانه تشکر و قدردانی می‌کنم.

امید است این تلاش ناچیز مورد رضای خداوند تبارک و تعالی و مورد توجه اهل‌بیت علیهم‌السلام و حضرت ولی عصر ـ عجل الله فرجه الشریف ـ قرار گرفته باشد و برای صاحبان خرد و اندیشه سودمند واقع شود.

www.ketab.ir

از استادان ارجمند و منتقدان عرصهٔ علم و فرهنگ انتظار می‌رود با نکته سنجی، دیدگاه‌ها و پیشنهادهای خود را برای تکمیل این اثر و رشد و بالندگی علم از این جانب دریغ نفرمایند.

سید موسی هاشمی تنکابنی

قم مقدس

شهریور ۱۳۸۹ هجری خورشیدی

رمضان المبارک ۱۴۳۱ هجری قمری

www.ketab.ir